

OUDE WEGEN DOOR DE PEEL 3

Cor Peters

Onder de titel "De oude wegen door de Peel" verscheen in Gemerts Heem, nr. 4, van de jaargang 1991 een artikel van Sjang Hoeymakers. Dit artikel stimuleerde mij om na te denken over de oude Peeldwarsverbindingen uit het tijdperk voor de ontginningen. Gedeeltelijk kon ik hierbij voortborduren op materiaal dat ik vroeger verzameld heb in het kader van een studie over de geschiedenis van de ontginning van de Peel.

Ik wil beginnen met de noordelijke verbindingen, en dan afzakken naar het Zuiden.

De Peelweg Uden-Mill

In het noorden was er vroeger een oude Peelweg die Mill en Uden met elkaar verbond. Op de topografische kaart van 1837 is deze tamelijk rechte oude weg duidelijk te zien, en ook Hendrik Verhees geeft de weg als een van de weinige Peeldwarsverbindingen aan, als weg of spoor door de heide. Waarschijnlijk was deze weg onderdeel van de oude handelsweg die Venlo via Horst, Venraij, Boxmeer en Mill met Den Bosch verbond. Aan deze weg stond iets ten westen van het punt, waar de oude gemeenten Escharen, Mill en Zeeland bij elkaar kwamen, in 1837 de Keizersherberg, eenzaam temidden van de Peel.

De oude weg is geheel vergeten. De provincie legde in 1871 meer zuidelijk de harde weg Uden-Mill-Oeffelt aan, en in 1873 kwam de spoorlijn Bostel-

Uden-Mill-Gennep-Wezel tot stand. Laatstgenoemde verbinding is ook vervallen.

De oude Peelweg Uden-Mill loopt nu gedeeltelijk dood en gedeeltelijk over onbegaanbare zandwegen, maar kleine gedeelten zijn verhard, en zijn vanwege hun naam nog te herkennen als relictten van een oude Peelverbinding, nl. de Oude Millse Baan onder Uden, de Millse Baan onder Zeeland, en de Udense Dijk onder Mill.

Het iets zuidelijker gelegen gebied tussen Volkel en Mill was naar Peelse begrippen vrij goed ontsloten, en vooral in de Princepeel waren veel karresporen aanwezig, van welke er enkele op Udens gebied doorliepen, zoals de Oude Bedafse Baan en de Peter Ebbenweg.

De weg Uden-Wanroij

Nog iets zuidelijker, waar de gemeentegrenzen van Uden, Mill en Wanroij bij elkaar komen, is de hut "het Staartje" een knooppunt van wegen geweest, midden in de Peel. Het Staartje was de enige bewoonde plek in deze omgeving, voordat de Princepeel werd ontgonnen. Later woonde hier "de Peelboer", zoals hij in de volksmond werd genoemd, te onderscheiden van "de Peelheer" van de Princepeel.

Zeer veel karresporen uit Wanroij en het Land van Cuijk kwamen bij de Staartjesweg uit, om, tot een groot karrespoor verenigd, via de hut het Staartje de oversteek naar Volkel te maken. Tot omstreeks het begin van de 20e eeuw bleef deze verbinding bestaan. Toen kwamen er ook hier rechte wegen door de Peel, die Volkel via Odiliapeel met Wanroij en Mill verbinden.

Ook als men vanuit Wanroij of Mill naar Boekel wilde, was de plek van het Staartje ofwel de Peelboer een aanlegpunt, maar daarna was er in de richting van Boekel geen weg meer, zoals ook op de oude Peelkaarten is te zien. Dit gaf bij mistig weer aanleiding tot verdwalen. Zo vertelde mijn oudoom Driek van den Elzen uit Boekel (1882-1981) mij eens, dat hij in zijn jonge jaren samen met twee andere jongens vanuit de richting Mill kwam, en dat zij, toen zij de Peelboer waren gepasseerd, bij mistig weer verdwaalden. Na enige tijd rondgezworven te hebben, doemden de Daande-

lendennen op, een groepje bomen midden in de Peel, dichtbij het punt, waar de gemeentegrenzen van Uden, Boekel en Wanroij bij elkaar komen. Vanuit hier wisten zij weer, hoe zij verder moesten gaan, en niet ver hiervandaan begon het karrespoor, dat naar de Peelsehuis in Boekel voerde.

De Keizersherberg als knooppunt van karresporen

Ten zuiden van het Staartje was in de oude tijden de plek de Keizersherberg in het noordoosten van de gemeente Gemert het grote knooppunt van karresporen. Uit vele windrichtingen kwamen hier Peelwegen samen. Vanuit de Keizersherberg kon men rechtstreeks naar Boekel, Handel, Gemert, Wanroij en St. Anthonis. Het was de oude bedevaartsweg van het Land van Cuijk naar Handel, maar ook de enige verbindingsweg die vanuit Boekel naar de overkant van de Peel voerde, ongeveer in het verlengde van waar zich in het uiterste zuiden van de gemeente Boekel de Langstraat bevindt. De naam "Keizersherberg" intrigeert. Heeft er ooit een herberg gestaan op deze eenzame plek in de Peel, die anderzijds een knooppunt van karresporen was?

Is er verband met de Keizersherberg, die zich midden in de Peel bevond aan de oude Peelweg Uden-Mill (zie boven)?

De weg Boekel-Wanroij is geen oude Peelweg

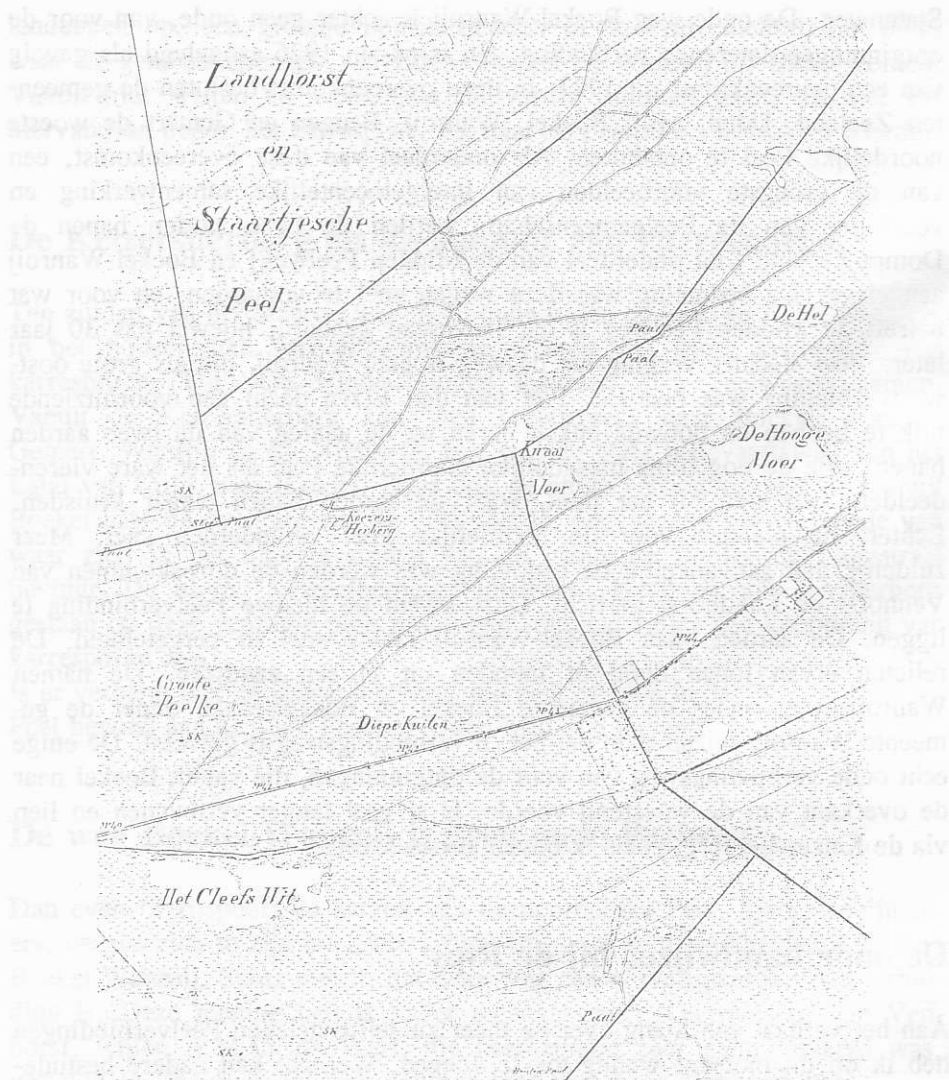
Dan even 'n zijspoor: de kenner van de noordelijke Peel, Sjang Hoeijmakers, vergist zich in zijn boeiende artikel enigszins in de oudheid van de weg Boekel-Wanroij. Sjang meent, dat deze weg een oorspronkelijke Peelverbinding is. Deze mening ben ik vaker tegengekomen. Oud-pastoor van Venhorst, wijlen A.M.C. de Wert, die heemkundig zeer geïnteresseerd was, vertelde er eens over, toen hij nog niet lang pastoor in Venhorst was.

De oude weg Boekel-Wanroij is wel enige tientallen jaren een Peeldwarsverbinding geweest, totdat hij in 1956 werd vervangen door de meer zuidelijk gelegen de Quayweg die werd aangelegd in het verlengde van de

Statenweg. De oude weg Boekel-Wanroij is echter geen oude, van voor de ontginningen daterende verbinding. Hij is pas in 1926 aangelegd als gevolg van een overeenkomst uit 1923. In deze overeenkomst besloten de gemeenten Zeeland, Uden, Mill, Boekel, Wanroij, Beugen en Gemert de woeste noordelijke Peel te ontsluiten. Als onderdeel van deze overeenkomst, een van de vroegste voorbeelden van intergemeentelijke samenwerking en voorloper van de Peelgemeenschap, werden de twee aarden banen de Dompt-Zeeland (nu onderdeel van de Midden Peelweg) en Boekel-Wanroij aangelegd. De bedoeling was deze wegen snel te verharderen, en voor wat betreft de Midden Peelweg is dat inderdaad gebeurd, hoewel pas 30 jaar later. Veel slechter verging het de weg Boekel-Wanroij, die als grote oost-westverbinding was bedoeld. Piet van den Elzen dacht een vooruitziende blik te hebben en bouwde enkele jaren na de aanleg van de twee aarden banen , die de nog bijna maagdelijke noordelijke Peel als het ware vierendeelden, een cafe bij het punt, waar de aarden banen elkaar kruisden. Echter, de plannen voor de noordelijke Peel veranderden snel. Meer zuidelijk dan aanvankelijk de bedoeling was werden de dorpskommen van Venhorst en Landhorst gesticht. Daar kwam de nieuwe Peelverbinding te liggen. De aarden baan Boekel-Wanroij raakte snel in vergetelheid. De relictten ervan lopen dood of monden uit in een zandweg. De namen Wanroijseweg onder de gemeente Boekel en Boekelsebaan onder de gemeente Wanroij wijzen erop dat het 'n verbindingsweg is geweest. De enige echt oude verbindingsweg van voor de ontginningen, die vanuit Boekel naar de overkant van de woestenij voerde, is al veel langer verdwenen en liep via de Keizersherberg, zoals ik boven al beschreef.

De oude handwijzer bij de Rips

Aan het verhaal van Sjang over de meer zuidelijk gelegen Peelverbindingen heb ik op dit moment weinig toe te voegen. Wellicht kan nadere bestudering van oude kaarten nieuwe informatie verschaffen. Bijvoorbeeld de topografische kaart uit 1837. Op een plek niet ver ten noorden van de tegenwoordige dorpskom van de Rips is op deze kaart de intrigerende aanduiding "oude handwijzer" te vinden. Deze oude handwijzer is een punt

Topografische kaart (nr 181) verkend door de 1e luitenant Van Utenhove in 1837. De "Koezershberg" zoals hij op deze kaart wordt genoemd, valt op als middelpunt van karresporen uit Boekel, Gemert, Handel, Wanroy en St. Anthonis. Verder zijn op Gemerts grondgebied nog verschillende doorgaande wegen te zien.

geweest, waar karresporen uit vele windrichtingen samenkwamen. Vanuit de oude handwijzer voert de Loonse Peeldijk c.q. Helderse Dijk recht naar het dorp Overloon. Dan is er de Peelweg Milheeze-Oploo, die langs de oude handwijzer voert. Verder is er 'n spoor richting Vossenbergh, dat vervolgens via de Rooijehoefsedijk richting Gemert voert. Tenslotte loopt er 'n spoor naar het gehucht Grotel, en vandaar via de wegen die nog steeds Peeldijk heten, naar Beek en Donk en Aarle-Rixtel. De oude handwijzer stond in het gedeelte van het Bakelse Peelgebied, dat bij Beekse en Aarle-Rixtelse boeren in gebruik was. Het gebied wordt nog steeds wel eens als Aarlesche Peel aangeduid.

In vijf richtingen gingen de karresporen vanuit de oude handwijzer, en wellicht stonden Overloon, Oploo, Milheeze, Gemert en Beek/Aarle alle op de oude handwijzer vermeld.

De Hazenhutse Dijk

Het afnemende gebruik van de Peelgronden door de boeren in de Peelranddorpen heeft de karresporen vanuit de oude handwijzer snel doen vervallen. Zo verkochten Beek en Aarle en ook Helmond de Peelgronden die zij in de gemeente Bakel bezaten, nog in de 19e eeuw. De meer zuidelijk gelegen Hazenhutsedijk had ook de functie van handelsweg en was 'n verbinding die de 20e eeuw wel haalde, maar in de loop van die eeuw ook in vergetelheid raakte en nu dood loopt, zoals ik zelf heb ervaren in de droge zomer van 1973, toen ik, na op 'n kaart de oude Peelweg Gemert-Venraij te hebben gezien, deze weg wilde befietzen. Vanuit de Mortel dwars door de Stippelberg en vervolgens over de Hazenhutsedijk ging het goed, totdat ik bij de Brabants/Limburgse grenzen aankwam. Daar zag ik enige sloten liggen, die vanwege de droogte oversteekbaar waren, en omheiningen met prikkeldraad. Aan de andere kant zag ik de verbinding als harde weg verder gaan. Met veel moeite wist ik mijn fiets en mijzelf over de versperringen te lichten, en voordat ik het wist, fietste ik over 'n startveld van vliegveld de Peel. Ik kende de Peel nog niet zo goed, en wist niet dat het vliegveld over de oude Peelweg heen was komen te liggen. Na verschillende startbanen te hebben befietst, kwam ik in de buurt van de Midden Peelweg 'n uitgang

tegen, en 'n soldaat, die met het geweer in de aanslag op wacht stond, maar die zich kapot schrok, toen 'n fietser hem van achteren benaderde. Eerst vond ie mijn verhaal, dat ik 'n Peelweg, die ik op 'n oude landkaart had gezien, aan het befietsen was, een "slechte smoes", maar na enige uitleg liet hij mij gaan. Hij vertelde, dat ik veel geluk had gehad, dat ik niet was opgepakt.

Verbindingen nabij de grote venen

Meer naar het zuiden lag nog de oude Peelweg van Deurne naar Venraij via de Craijenhut. Nog meer naar het zuiden lag de laatste Peelvervinding, voordat de grote venen, die een ontoegankelijk moeras vormden, begonnen. Deze weg begon tussen Deurne en Liessel, en stond daar bekend als Venraijische Pad. Deze slingerde zich via de Vossenholen op de Brabants-Limburgse grens om het ven het Peelken heen en verder Limburg in. Talloze karresporen uit Venraij en Horst sloten op deze weg aan.

Nog meer naar het zuiden tussen Deurne en Sevenum was er geen doorkomen meer aan. Alleen via een geweldige omweg kon men vanuit Sevenum via Helden, Meijel en de Moostdijk Deurne bereiken. De uitdrukking van Meijl op Seven heeft waarschijnlijk toch enige historische grond, want de moerassen in de buurt van het huidige Helenaveen en Griendtsveen maakten kilometerslange omwegen noodzakelijk.

De oude kromme wegen zijn er niet meer

Ook in de noordelijke Peel kronkelden de meeste Peelwegen. Deze liepen namenlijk over de hogere bulten in het landschap. Pas in de 19e eeuw werden de wegen rechter, omdat men nu er niet meer voor terugschrok om wegen dwars door laaggelegen gedeelten, moerassen en vennen aan te leggen. De oude samenkomsten van karresporen verloren hun betekenis. Na de ontginning zijn de meeste oude Peelwegen zodanig veranderd, dat zij niet of nauwelijks meer herkenbaar zijn.